

پیامدهای اخلاقی سقط جنین در اسلام

فاطمه خراسانی^۱

چکیده

یکی از غم‌انگیزترین تراژدی‌ها، پایانی است که قبل از آغاز رقم بخورد سرنوشتی که قبل از نوشتن پاک شود اتفاقی که اگر غیر عمد باشد سراسر اندوه و درد است و اگر عمد باشد چیزی جز پشیمانی و عذاب وجدان نخواهد داشت.

سقط جنین همواره دربرگیرنده چالش‌هایی در حوزه‌های اخلاقی، حقوقی، دینی، فلسفی و بهداشت باروری بوده است. امروزه سقط جنین یکی از مباحث مهم حوزه پزشکی ایران است. تحولات اجتماعی و افزایش سطح سواد سلامت و آگاهی مشارکت زنان در عرصه‌های اجتماعی و اقتصادی منجر به ناسازگاری جنبه‌های نظری شده است و زنان در مواقعی بدون توجه به احکام شرعی به قوانین کیفری اقدام به سقط جنین می‌کنند.

نوشتار حاضر با هدف بررسی پیامدهای اخلاقی سقط جنین در اسلام، پس از مطالعه در مفاهیم کلیدی، با استفاده از منابع تربیتی، خانوادگی، اجتماعی و ... ابتدا اطلاعات مورد نیاز را به طریق اسنادی - کتابخانه‌ای جمع‌آوری نموده و سپس به روش توصیفی - تحلیلی این پیامدها را مورد ارزیابی قرار داده و در نهایت به این نتیجه رسیده است که پیامدهای سقط جنین به عنوان واحدهای اجتماعی و فردی، تاثیر زیادی در مختل شدن خانواده و حتی نابودی خود فرد دارد.

واژگان کلیدی: اخلاقی، اسلام، پیامد، جنین، سقط

^۱. طلبه سطح ۲ حوزه علمیه الزهرا (س) شهرستان مهریز

مقدمه

سقط جنین عبارت است از (خاتمه دادن به بارداری از طریق برداشتن جنین از رحم یک زن) که این عمل به دو روش صورت می‌گیرد :

۱ . جراحی : در این شیوه با استفاده از جراحی جنین از رحم برداشته می‌شود.

۲ . مصرف دارو : در این روش با استفاده از داروهایی خاص به سقط جنین مبادرت می‌شود.

بر اساس یک ارزیابی کلی ، اغلب سقطها در اوایل حاملگی و زمانی که جنین نابالغ است صورت می‌گیرد. اهمیت و ضرورت پیامدهای اخلاقی سقط جنین به دلیل نقش حیاتی آن در سلامت جسمی و روانی فرد و حتی سلامت روانی اعضای خانواده قابل توجه است . بررسی این پیامدها به درک بهتر پیچیدگی‌های این مسئله و اتخاذ تصمیمات آگاهانه‌تر کمک می‌کند .

در این تحقیق درصدد بیان این سوال برمی‌آیم که نقش پیامدهای اخلاقی سقط جنین در اسلام چیست ؟ سقط جنین به عنوان پایان دادن عمدی یا غیر عمدی به بارداری ، همواره موضوعی بحث برانگیز و دارای ابعاد اخلاقی ، مذهبی ، قانونی و اجتماعی پیچیده بوده است . این مسئله که قدمتی به درازای تاریخ دارد در طول زمان و در جوامع مختلف دیدگاه‌های متفاوتی را به خود جلب کرده است .

در تحقیقات گوناگون تاثیر پیامدهای اخلاقی سقط جنین صرف نظر از دیدگاه‌های فردی یا مذهبی قابل چشم پوشی نیستند . این پیامدها می‌تواند فردی ، خانوادگی ، اجتماعی و حتی قانونی باشد .

به هر یک از این مولفه‌ها در کتب متفاوت و مقالات متعددی مورد ارزیابی قرار گرفته‌اند . از جمله کتاب اسلام و سقط جنین نوشته دکتر سید رضا پاک نژاد . کتاب اسقاط عمدی جنین از دیدگاه فقه اهل سنت تالیف سعید تماشی . مقاله آتوسا کریمی جراح زنان . مقاله مروری بر بارداری و زایمان ویلیافر ۲۰۱۸ ترجمه دکتر بهرام قاضی جهانی نوشته شده است .

نوآوری مقاله حاضر بر این است که مؤلفه‌های تاثیرگذار بر پیامدهای اخلاقی سقط جنین در اسلام را در مجموعه منظم گرد هم آورده است .

۱. مفهوم شناسی

برخی از مفاهیم به اصطلاحاتی که در عنوان و متن به چشم می‌خورد نیاز به توضیح بیشتری دارد لذا در این گفتار به بررسی برخی از این مفاهیم و اصطلاحات می‌پردازیم .

۱-۱. مفهوم پیامد

کلمه (پیامد) از ریشه (پیام) گرفته شده و به معنای نتیجه عاقبت یا تاثیر یک عمل یا رویداد است . در لغت به چیزی اشاره دارد که به دنبال یک اتفاق یا عمل خاص رخ می‌دهد .^۱ اما آنچه مراد ما از پیامد است به مناسب‌ترین تعریف به حساب می‌آید : به نتایج یا تاثیراتی گفته می‌شود که از یک عمل تصمیم یا رویداد خاصی ناشی می‌شوند این نتایج می‌توانند مثبت یا منفی باشند .^۲

۱-۲ . مفهوم سقط

در فرهنگ لغت دهخدا واژه (سقط) به معنای انداختن ، افکندن ، رها کردن و از دست دادن است . این کلمه در اصل به عمل انداختن یا رها کردن چیزی اشاره دارد .^۳ اما در اصطلاح (سقط) بیشتر به معنای سقط جنین به کار می‌رود یعنی پایان دادن به بارداری قبل از اینکه جنین بتواند به طور مستقل زنده بماند .^۴

۱ . دهخدا ، ص ۶۲۹ .

۲ . شریفی ، سمیه ، مقاله رویکرد ارزیابی پیامد .

۳ . لغت‌نامه دهخدا ، ج ۲ ، ص ۱۶۹۷ .

۴ . فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل بیت ، ج ۴ ، ص ۴۸۷ .

۲. عوارض روحی سقط جنین

پیامدهای فردی به تاثیرات و نتایج ناشی از یک رویداد، تصمیم یا شرایط خاص بر روی یک فرد اشاره دارد. این پیامدها می‌توانند مثبت یا منفی، کوتاه مدت یا بلند مدت، ملموس یا ناملموس باشد. به طور خلاصه یعنی: تاثیرات یک چیز بر روی زندگی به وضعیت یک شخص.

۲-۱. احساس گناه و پشیمانی مادر

احساس گناه و پشیمانی پس از سقط جنین، به ویژه در مادران یک موضوع پیچیده و چند وجهی است که تحت تاثیر عوامل مختلفی قرار دارد این احساسات می‌توانند بسیار قوی و طولانی مدت باشند و بر سلامت روانی و عاطفی مادران تاثیر بگذارند. بسیاری از افراد، بر اساس اعتقادات مذهبی یا ارزش‌های شخصی خود، سقط جنین را عملی نادرست یا حتی قتل می‌دانند. این باور می‌تواند پس از انجام سقط احساس گناه شدیدی را در فرد ایجاد کند. فشارها و انتظارات جامعه در مورد نقش مادری به حفظ بارداری می‌تواند باعث شود زن پس از سقط جنین احساس کند که وظیفه خود را به عنوان یک مادر انجام نداده است. اگر سقط جنین تحت فشار شرایط خاصی مانند مشکلات مالی، بیماری یا مشکلات خانوادگی انجام شده باشد، مادر ممکن است بعدها احساس کند که انتخابی از روی اجبار داشته و از این بابت پشیمان شود.^۱

افسردگی خانم‌ها بعد از سقط یا ختم بارداری امر دور از انتظاری نیست. فرقی ندارد سقط، عمدی باشد یا ناخواسته. به هر حال در برخی موارد افسردگی رخ می‌دهد. تصمیم به ختم خودخواسته بارداری تصمیم ساده‌ای نیست و بعد از انجام آن احساسات متفاوتی تجربه می‌شود. گذشته از علت سقط جنین، پاسخ احساسی فرد به آن بسته به شرایط و موقعیت می‌تواند ترکیبی از آرامش، شادی و راحتی تا سوگ، فقدان و حسرت باشد و اگر احساسات منفی باشد می‌تواند علامت افسردگی باشد.^۲

از دست دادن جنین می‌تواند چرخه هورمونی را مختل کند بنابراین می‌تواند احساسات منفی بعد از سقط را به این تغییرات هورمونی هم نسبت داد این احساسات شامل:

۱. احساس گناه ۲. خشم ۳. شرم ۴. حسرت ۵. از دست دادن اعتماد به نفس ۶. احساس تنهایی و انزوا
۷. مشکلات خواب ۸. فکر کردن به خودکشی

۱. علیرضا آل بویه، سقط جنین از منظر اخلاقی، ص ۱۴۸.

۲. مهناز جلدی، افسردگی بعد از سقط (مقاله)، ۱۳۹۹.

عقاید مذهبی ، مشکلات عاطفی با همسر و برچسب زدن از سوی جامعه می‌تواند کنار آمدن با افسردگی را دشوارتر کند . در اغلب موارد ، با گذشت زمان احساسات منفی هم فروکش می‌کنند .^۱

در مراحل اولیه بارداری بسیاری از زنان به جنین خود دل بسته می‌شوند . سقط جنین می‌تواند باعث از دست دادن این دلبستگی و احساس اندوه و حاتم شود . گاهی اوقات پس از سقط جنین شرایط زندگی فرد تغییر می‌کند و او ممکن است احساس کند که اگر جنین را نگه می‌داشت زندگی بهتری می‌توانست داشته باشد . سقط جنین اگر به دلیل تجاوز جنسی یا خشونت خانگی رخ داده باشد می‌تواند یک تجربه ترومایی^۲ برای زن باشد و منجر به اختلال استرس^۳ پس از سانحه احساس گناه و پشیمانی شود .

منظور از تجربه ترومایی ، حادثه‌ای است که فرد را به شدت تحت تاثیر قرار می‌دهد و می‌تواند عواقب روانی ، جسمی یا اجتماعی طولانی مدتی بر جای بگذارد و باعث ایجاد احساساتی مانند اضطراب ، ترس ، غم یا احساس ناتوانی شود . همچنین مراد از اختلال استرس پس از سانحه که به آن اشاره شد یعنی برخی از زنان که سقط را تجربه کردند ممکن است به این علائم دچار شوند این علائم می‌تواند شامل فلاش بک (یادآوری‌های ناخواسته و آزاردهنده از تجربه سقط) کابوس (دیدن خواب‌های ناراحت کننده در مورد سقط جنین) و حساسیت‌های زیاد به محرک‌های یادآور سقط باشند . احساس گناه و پشیمانی می‌تواند به افسردگی بعد از سقط منجر شود . این افسردگی ممکن است شامل احساس خستگی ، بی‌انگیزی و انزوا باشد .^۴

سقط جنین در اسلام را می‌توان شامل نظرات مسلمانان در مورد سقط جنین دانست که توسط روایات اسلامی و همچنین بر پایه نظرات علما به مفسران حقوقی و دینی شکل گرفته است . در اسلام اعتقاد بر این است که جنین پس از ۱۲۰ روز بارداری (۴ ماهگی) با دمیده شدن روح به جسم دارای روح انسانی می‌گردد و سقط جنین پس از آن مرحله غیر مجاز تلقی می‌شود .^۵

در ادامه به آیه‌ای در قرآن کریم که در مورد سقط جنین بحث شده است اشاره می‌کنیم :

البته آنان که فرزندان خود را به سفاهت و نادانی کشتند و آنچه را که خدا نصیبشان کرد با افترا به خدا حرام شمردند زیانکارند اینان سخت گمراه شدند و هدایت نیافتند .^۶

۱ . مهناز جلدی ، افسردگی بعد از سقط (مقاله) ، ۱۳۹۹ .

۲ . trauma .

۳ . ptsd .

۴ . دریا رادمنش ، تروما یا روان زخم ، ۱۴۰۳ .

۵ . نازنین افشار ، سقط جنین از دیدگاه اسلام ، ۱۴۰۲ .

۶ . قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللَّهُ افْتِرَاءً عَلَى اللَّهِ قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ، سوره انعام ، آیه ۱۴۰ .

سنت تنها پاره‌ای روایت‌ها وجود دارد که ایشان درباره اسقاط جنین حکم به وجود (غُرّه)^۱ کرده اند به چیزی بیش از این وجود ندارد . و بر همین اساس اختلاف آرای که در مذاهب چهارگانه فقهی دیده می‌شود بدین لحاظ است که متن خاصی در این باره وجود ندارد لذا هر یک به گونه‌ای حکم داده‌اند .

۴ . ۲ . ۲ . به طور کلی فقهای اهل سنت مانند فقهای شیعه دوره زندگی جنین را به دو مرحله پیش از دمیدن روح و پس از آن تقسیم می‌کنند و دوران پیش از دمیده شدن روح را به سه مرحله نطفه ، علقه و مضغه ، بخش‌بندی کرده‌اند . در این باره از آیات قرآن و همینطور سخنانی که از پیامبر بازگو شده است متاثر گشته و احکام خود را در این باره بر پایه این تقسیم بندی استوار ساخته‌اند که هر دوره و مرحله حکم خاصی دارد.^۲

بر پایه آنچه گفته شد آرای فقهای اهل سنت در دو بخش حیات جنین پیش از دمیدن و همینطور پس از دمیدن روح بررسی می‌گردد و در این باره دیدگاه فقهای کهن و همینطور فقهای معاصر اهل سنت را در چهار مذهب فقهی مشهور آنان یعنی حنفی ، مالکی ، شافعی و حنبلی مورد بررسی قرار می‌دهیم :

۱ . مرحله نطفه (۴۰ روز اول)

بیشتر فقهای مذهب حنفی ، شافعی ، حنبلی و همینطور بعضی از فقهای مالکی ، سقط در این مرحله را بدون شرط جایز می‌دانند و الباقی^۳ حرام می‌دانند .

۲ . مرحله علقه (۴۰ روز دوم)

بیشتر فقهای حنفی ، شافعی ، حنبلی و ابن عقیل از فقهای حنبلی ، سقط را در این مرحله مباح می‌دانند ولی از دیدگاه همه فقهای مالکی و برخی فقهای حنفی و شافعی این فعل حرام است .

۳ . مرحله مضغه (پس از ۴ ماهگی)

هیچ کدام از فقهای مذاهب چهارگانه سقط جنین بیش از چهار ماهگی را قتل نفس نمی‌دانند از این رو ابن قدامه بر این باور است که جنین پیش از دمیدن روح همچون جمادات است بدین روی در صورت اسقاط پیش از چهار ماهگی نه غسل نیاز دارد و نه نماز بر آن واجب می‌شود .^۴

۱ . منظور از غُرّه ، عبد أبيض یا أمه بیضاء است که به عنوان جریمه سقط جنین باید پرداخت شود .

۲ . اسقاط عمدی جنین از دیدگاه فقه اهل سنت ، قماش ، سعید ، مقاله .

۳ . بیشتر فقهای مالکی برخی حنفی‌ها و غزالی از شافعی و ابن جوزی از حنبلی .

۴ . علیزاده ، عیسی ، غریبی ، احمد ، مطالعه تطبیقی حق حیات جنین در اسلام و غرب .

ظاهر سخنان همه فقهای گذشته این است که اسقاط عمدی جنین پس از دمیده شدن روح اگرچه برای نجات جان مادر باشد جایز نیست زیرا جنین در این مرحله دارای روح است و به آن نفس گفته می‌شود به مشمول آیه (وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ) می‌گردد ولی درباره اسقاط عمدی جنین پیش از دمیدن روح ، با توجه به دیدگاه‌های متفاوتی که از مذاهب مشهور فقهی اهل سنت یاد گردید ، اسقاط عمدی جنین هنگام تهدید جان مادر ، نه تنها جایز بلکه می‌تواند واجب باشد زیرا در این هنگام جنین دارای نفس نیست و مشمول آیه یاد شده نمی‌گردد از این رو در تعارض میان زندگی موجود دارای نفس (مادر) و موجودی که فاقد نفس است (جنین) برتری داده می‌شود.^۱

از دیدگاه بیشتر فقهای معاصر اهل سنت ، اسقاط عمدی جنین پیش از دمیده شدن روح و هنگام تهدید جان مادر نه تنها جایز بلکه واجب است زیرا در این هنگام با توجه به مبنای (أَخْفُ الضَّرَرَيْنِ) نجات جان مادر کمتر زیانی است که جامعه انسانی متحمل خواهد شد ولی درباره سقط پس از دمیدن روح برخی فقهای معاصر اهل سنت بر این باورند که بدون عذر معقول اقدام به آن جایز نیست اما برخی دیگر اقدام به آن را بدون عذر معقول نیز جایز می‌دانند به هر روی به نظر هر گروه چنانچه ادامه بارداری جان مادر را تهدید می‌کند ، از آنجا که روشن‌ترین مصداق عذر معقول تحقق می‌یابد ، اسقاط نه تنها جایز بلکه واجب خواهد بود.^۲

در نتیجه به طور کلی ، نظر اسلام درباره سقط جنین بر اساس حرمت و ارزش گذاری به جان انسان استوار است . این موضوع همچنین تحت شرایط خاص و قانونی می‌تواند تغییر کند . هر مسلمان باید در این زمینه به مشورت با علما و متخصصان فقهی مراجعه کند تا بهترین تصمیم را با توجه به شرایط خود اتخاذ نماید .

۱. آیتی و دیگران ، عوارض جسمی و روحی سقط جنین حدود شرعی و قانونی آن ، ص ۲۹ و ۳۰ .

۲. همان ، ص ۳۱ .

نتیجه گیری

همواره بحث از جمعیت و بررسی آثار و پیامدهای آن ، از جمله مباحث مهم و جذاب بوده است . در مقاطعی از تاریخ کشور ما ، سیاست دولتمردان بر فزونی جمعیت و در مقاطعی دیگر بر کنترل و کاهش آن بوده است . پس از پیروزی انقلاب اسلامی ، بحث کنترل جمعیت به یک سیاست راهبردی تبدیل شد . نتیجه آن سیاست امروز به بازنشسته و جامعه ایران را با معضل گسل و گسست نسلی و پیری مفرط جمعیت مواجه ساخته است . از این رو امروز تاکید مسئولان امن بر فزونی جمعیت به دست شستن از سیاست کنترل جمعیت می باشد . به نظر می رسد این موضوع و اتخاذ سیاست پیشگیرانه نیازمند توجه به زیرساخت های نهادی ، فرهنگی ، اجتماعی ، اقتصادی ، ساختاری زمینه ای و امکانات ، ظرفیت ها ، محدودیت ها و مولفه های فرهنگی ، دینی و اجتماعی است . به یکباره نمی توان فزونی جمعیت را امری ناپسند و کنترل آن را امری مطلوب تلقی کرد و یا به عکس .

منابع

* قرآن کریم ، ترجمه محمد الهی قمشه ای ، تهران : سلام ، ۱۳۹۹

کتاب فارسی

۱. آل بویه ، علیرضا ، سقط جنین از منظر اخلاقی ، قم : انتشارات سازمان سمت ، ۱۳۹۹.
۲. آیتی و دیگران ، عوارض جسمی و روحی سقط و حدود شرعی و قانونی آن ، بی جا : ۱۳۸۶.
۳. ابن فهدحلی ، ترجمه ، عوالی الثالی - ثواب الاعمال ، قم : انتشارات دارالکتاب اسلامی ، ۱۴۰۷ق.
۴. بشاره المصطفی ، مکارم الاخلاق ، نجف اشرف : انتشارات حیدریه ، ۱۳۸۳ ق - ترجمه طبری ، عمادالدین ، قم : انتشارات طبرسی ، ۱۴۱۲ ق .
۵. پاک نژاد ، سیدرضا ، اسلام و سقط جنین ، قم : انتشارات اخلاق ، ۱۳۹۳ .
۶. عمادیان ، سیده علیا ، رحیمی اسکی ، معظم ، سقط جنین و بررسی علل روانی و آسیب های پس از آن ، تهران : انتشارات صالحیان ، ۱۳۹۸ .

کتاب عربی

۱. حرعاملی، محمدبن حسن ، وسائل الشیعه ، قم : موسسه آل البيت ، چاپ اول ، ۱۴۰۹ق .
۲. مجلسی ، محمدباقر ، بحارالانوار ، قم : انتشارات اسلامیه ، ۱۳۶۱ .

مقالات

۱. افشار ، نازنین ، سقط جنین از دیدگاه اسلام ، مووسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی ، ۱۴۰۲.
۲. بعنونی ، سارا ، اثرات روانی سقط جنین ، فصلنامه اسلام و روانشناسی ، ۱۴۰۰ .

۳. برک و نواک ، **بیماریهای زنان** ، ترجمه قاضی جهانی ، بهرام ، ۲۰۲۰ م .
۴. جلدی ، مهناز ، **افسردگی بعد از سقط** ، نشریه معرفت ، شماره ۱۱۹ ، ۱۳۹۹ .
۵. رادمنش ، دریا ، **تروما یا روان زخم** ، پژوهش نامه روانشناسی اسلام ، سال ۴ ، شماره ۹ ، ۱۴۰۳ .
۶. راسخ ، محمد ، **جدال حیات** ، دوران ، ۱۳۷۶ .
۷. علیزاده ، عیسی ، غریبی ، احمد ، **مطالعه تطبیقی حق حیات جنین در اسلام و غرب** ، روزنامه کیهان ، شماره ۲۰۶۸۱ ، ۱۳۹۲ .
۸. قنبری جلفانی ، عاطفه ، **اثرات روانی سقط جنین** ، مجله انسان و زندگی ، ۱۳۹۱ .
۹. قماش ، سعید ، **اسقاط عمدی جنین از دیدگاه فقه اهل سنت** ، فصلنامه حضور ، شماره ۵۲ ، ۱۳۸۴ .
۱۰. کریمی ، آتوسا ، **عوارض جسمی سقط ، دین و سلامت** ، دوره سوم ، شماره ۱ ، ۱۳۹۴ .
۱۱. لیلتن ، نگار ، دیگران ، **تاثیر مشاوره و حمایت عاطفی بر عواقب روانی پس از سقط جنین** ، نشریه معرفت ، ۱۴۰۱ .
۱۲. میثمی ، علیرضا ، **سقط جنین** ، مجله دانشگاه علوم پزشکی اردبیل ، دوره ۱۲ ، شماره اول ، ۱۳۹۱ .
۱۳. ویلیانز ، **مروری بر بارداری و زایمان** ، ترجمه قاضی جهانی ، بهرام ، ۲۰۱۸ .
۱۴. ولیدی ، محمد صالح ، **بررسی سقط جنین یا سقط محال** ، مجله طب سنتی اسلام و ایران ، سال ۴ ، شماره ۴ ، ۱۳۹۲ .